

земельних ділянок, на яких було закладено дослідні поля через робочі органи Всеросійського Товариства Цукрозаводчиків (ВПЦ) (з 1901 р.).

Відомо, що для підвищення врожайності цукрових буряків «...удалось фактично на новій методологічній основі, ґрунтованій на результатах багаторічних польових стаціонарних досліджень, відпрацювати не тільки оптимальну технологію вирощування цукрових буряків, але й запропонувати оптимальні підходи до її промислового перероблення» [1].

Тому й сьогодні Верхняцька дослідно-селекційна станція Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків Національної академії аграрних наук України продовжуючи вести дослідження щодо цукрових і кормових буряків, розширила спектр досліджень і вивчає сорти озимої пшениці, озимого жита, ячменю, вівса.

Джерела та література

1. *Вергунов В. А.* Соломон Франкфурт – «человек и пароход»: возвращение из забытья / В. А. Вергунов // Зеркало недели. Украина. – 2016. – № 18 (20 мая).
2. *Верхняцька дослідно-селекційна станція* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vdss.bira.ck.ua> . – Заголовок з екрана.

З НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ АРИСТАРХА ТЕРНИЧЕНКА: ПРИРОДОЗНАВЧИЙ НАРИС

Рожкова Л.І.

Сумський національний аграрний університет (м. Суми)

Серед когорти науковців-аграріїв постать та діяльність А.Г. Терниченка (1882–1927) залишається маловідомою, зокрема, на його малій батьківщині – Сумщині. У біобібліографічному покажчику «Вчені – наші земляки», виданому у 1990 – х рр. Сумською обласною універсальною бібліотекою (автор – укладач В.Б. Звягельський) наводяться дані, переважно, з опублікованих у радянський час джерел. Аристарх Григорович Терниченко народився в Охтирці. В 1914 р. закінчив сільськогосподарський відділ Київського політехнічного інституту. У 1910 р. організував у Києві сільськогосподарське видавництво «Рілля» (в 1913 р. реорганізовано у товариство «Український агроном»), метою якого було видання науково-популярної літератури та надання «агрономічної допомоги селянській людині на Україні». Сучасні електронні джерела доповнюють біографію А. Терниченка відомостями про його участь у діяльності українських урядів в період національно – демократичної революції, зокрема, призначення на посаду міністра землеробства УНР. 1919–1923 рр. А. Терниченко працював у Наркоземі УРСР, редагував періодичні видання «Трудове господарство», «Село», «Агроном». З 1923 р. – професор ветеринарно-зоотехнічного та сільськогосподарського інститутів у Києві. Науковий доробок вченого складають праці з питань агрономічної науки, зокрема, «Природні сіножаті, їх поліпшення і культура на Україні» (1923 р.), кілька підручників («Курс скотарства», 1918 р.; «Курс хліборобства» Ч. 1-3, 1918–1922 рр.).

Цінний фактичний та статистичний матеріал, оригінальні думки вченого з

питань агрономічної справи містить невелика за обсягом праця А.Г.Терниченка «Земля і людина», жанр якої автор визначив як «популярно-науковий природописний нарис». Книжка була опублікована 1918 р. у Києві, у «Друкарні бувшого Українського кооперативного Комітету», складається з шести розділів, супроводжується ілюстраціями.

Зокрема, розділ І. «Земля – підвалина нашого існування» містить загальну інформацію про природний потенціал земельних ресурсів, які використовуються у процесі виробництва і становлять важливу умову існування людини. Автор характеризує землю як «...складну, творчу, постійно мінливу частину живої природи, те місце, де відбувається величезної ваги явища, де поховано скарби майбутніх часів, - і то скарби життєві, творчі» (с.4). Певну увагу у тексті приділено міфологічним уявленням різних народів про землю. Так, український епос наділяв землю властивостями живої істоти, «...котра відчуває біль, може гніватись і заслуговує шани і остраху. Бити палицею, ціпом по землі – вважається нечемним або і злочинним поводженням» (с. 5). Аналізуючи наукові гіпотези щодо походження та еволюції живої природи, автор порушує й суто практичне питання:»Які зміни відбуваються в різних шарах землі і як людина може ними скористатися, аби поліпшити своє матеріальне існування?» (с. 6).

Розділ ІІ нарису має назву «Геологічне минуле землі» і починається з обґрунтування гіпотези про походження Землі з розігрітої маси мінералів, що внаслідок поступового охолодження утворила атмосферу – газову оболонку, яка забезпечує можливість існування живих організмів. Якісні зміни у стані земної поверхні спричинили «геологічні революції». Так, протягом четвертичного геологічного періоду (5-2,5 млн років тому) сформувалися сучасні контури українського суходолу. Територія України неодноразово зазнавала впливу льодовикових мас, що періодично наступали з північного сходу. Автор вказує на два наступи льодовиків. Сучасні вчені припускають, що третій (230–180 тис. років тому) та четвертий (110–12 тис. років тому) лише частково торкнулися північних кордонів України, в подальшому почалося підвищення температури, що сприяло початку розселення людей. Вчений застерігає, що геологічні та кліматичні зміни стану землі відбуваються і в наш час, хоч вони і малопомітні, тому можливі природні катастрофи.

Розділ ІІІ «Багатство в землі нашій» присвячений характеристиці типового для України, але унікального за своїми властивостями ґрунту – чорнозему. Як вчений агроном А.Г. Терниченко аналізував наукові версії щодо походження українських чорноземів. Ще у XVIII ст. німецький природознавець та мандрівник С. Паллас висловив припущення щодо походження чорнозему на основі рослинності, яка утворилася внаслідок природного осушення та зменшення акваторії Чорного та Азовського морів. Академік Е. Ейхвальд (1795–1876) допускав походження чорнозему з місцевих степових боліт та озер. Ще одну гіпотезу обґрунтував Ф. Рупрехт (1814–1870): він заперечував утворення чорнозему внаслідок осушення водойм і вважав його продуктом гниття наземної рослинності. Додамо, що подібної точки зору дотримувався і

засновник школи ґрунтознавства В. Докучаєв (1846–1903). Віддаючи належне науковим здобуткам вчених минулого, А. Терниченко, однак, не окреслив прихильності до будь-якої з гіпотез, наголошуючи на дискусійності питання.

У розділі IV «Залізний закон мінімуму» йдеться про умови, які впливають на розвиток рослин та врожайність в цілому. Такими умовами, як вважає автор, є баланс між зволоженням ґрунту та наявністю необхідних для кореневої системи поживних речовин: азотних, фосфорних та калійних сполук. Нестача вологи або одного з компонентів, наприклад, фосфорних солей у ґрунті степової частини України, призводить до неврожаю навіть в умовах плодорідних земель.

Розділ V має назву «Азотовий коловорот у природі». Азот безперервно циркулює у земній біосфері під впливом різних хімічних та нехімічних процесів. Нестача азоту уповільнює ріст рослин, тому з метою підвищення врожайності до ґрунту вносять мінеральні добрива, засівають поля бобовими культурами.

Розділ VI «Земля і хлібороб» містить інформацію про загальні принципи агрономічної справи: обробіток землі перед сівбою, періодичні сівозміни. Порівнюючи врожайність зернових та технічних культур в Україні та інших європейських країнах (Австрія, Німеччина, Франція, Бельгія, Англія), науковець дійшов висновку: причинами низької врожайності є недостатнє застосування мінеральних добрив та технічних засобів обробітку ґрунту (с. 28–29). Необхідно зберігати вологість ґрунту. Після збирання врожаю потрібно зорати поле на зиму, тоді воно не встигає пересохнути і насіння лягає у вологий ґрунт. При посіві зерно слід класти на самий ґрунт. Вчений агроном А. Терниченко нагадує про застосування спеціальних засобів для боротьби зі шкідниками рослин. Важливою умовою успішного землеробства є сівозмінна, чередування різних сортів однієї культури. Зрештою, радить науковець, слід вивчати досвід передових землеробів: «Нові хлібороби пильно прислухаються до чужого досвіду і чужі помилки та успіхи використовують у своїх хазяйствах. Не цураються агрономів, товариства, земства. Не обминають книжок, часописів, бібліотек» (с. 30).

Отже, практичні поради вченого щодо організації агрономічної справи не втратили своєї актуальності і в наш час. Багатогранна діяльність та наукова спадщина А. Терниченка заслуговує на поглиблене вивчення та популяризацію.